

ROMÂNIA LA CONFERINȚELE MINIȘTRILOR DE EXTERNE DE LA LONDRA ȘI MOSCOVA DIN 1945

DE

GHEORGHE ONIȘORU

Sfârșitul celui de-al doilea război mondial găsea România într-o postură nefericită: țara era ocupată *de facto* de Armata Roșie iar după 6 martie 1945 guvernul era dominat de comuniști. În aceste condiții, forțele democratice și majoritatea populației așteptau cu deosebit interes rezultatele Conferinței Potsdam (17 iulie - 2 august 1945), speranțele fiind alimentate și de poziția evident mai puțin înclinată spre compromis față de Stalin adoptată de noul titular de la Casa Albă, Harry S. Truman.

De altfel, delegația americană trimisă la Berlin, în frunte cu președintele Truman și noul secretar de stat James Byrnes, cel care-l înlocuise pe Edward Stettinus, avea în mapa diplomatică propuneri concrete în vederea aplicării Declarației privind Europa eliberată adoptată la Yalta. În virtutea acestora, trebuia ca guvernele României și Bulgariei să fie reorganizate, astfel încât ele să devină cu adevărat reprezentative¹. Prin adoptarea poziției menționate, Washingtonul alegea dintre cele trei căi posibile de depășire a impasului în vederea restabilirii relațiilor diplomatice și încheierea tratatelor de pace cu fostele state satelite ale Germaniei (Bulgaria, Finlanda, România și Ungaria). Celelalte opțiuni exprimate de Uniunea Sovietică și Marea Britanie se refereau la stabilirea de relații cu guvernele aflate la putere, după cum dorea Stalin, ceea ce ar fi condus la abandonarea practică a declarației de la Yalta, și - în viziunea Foreign Office-ului - la încheierea păcii în condițiile date, cu speranța că în vremuri normale influența Uniunii Sovietice va scădea².

În esență, la Berlin s-a convenit ca problema recunoașterii guvernelor din Bulgaria, Ungaria și România să fie lăsată în seama miniștrilor de externe ale marilor puteri care urmau să se întâlnească, în

¹ *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. The Conference of Berlin (The Potsdam Conference) . 1945*, vol.II, Washington, 1960, p. 643-644.

² *Ibidem*, vol. I, p. 357-363.

septembrie, la Londra. Soluția s-a impus atât datorită inflexibilității lui Stalin, cât și credinței lui Truman și Byrnes că bomba atomică îi va convinge în cele din urmă pe sovietici să facă unele concesii³. În raportul adresat de președintele Truman națiunii americane la 9 august⁴ se sublinia că România, Bulgaria și Ungaria nu vor fi sfere de influență ale nici unei puteri, ceea ce indica suficient de clar că la Londra negocierile nu vor fi deloc ușoare.

Pe de altă parte, la București, regele Mihai și principalele forțe ale opoziției democratice au perceput poziția Washingtonului drept o bună posibilitate de debarcare guvernului Groza. În consecință, după consultarea diplomaților americani din capitala României, suveranul a cerut demisia primului ministru, refuzul acestuia conducând la declanșarea "grevei regală"⁵. Escaladarea tensiunii politice și faptul că timpul trecea în favoarea Uniunii Sovietice și a comuniștilor români l-a determinat pe Burton Berry să telegrafizeze Departamentului de Stat. La 31 august, el atrăgea atenția că: "Noi trebuie să acționăm repede - nu ca în trecut - sau să plătim pentru greșelile noastre. Plata în România ar fi o dezaastroasă subminare a întregii noastre poziții morale în această țară"⁶.

Deși nu au ieșit pregnant la suprafață, tensiuni s-au observat și în sânul coaliției aflate la conducere. Regele Mihai conta de altfel pe o defecțiune a social-democraților, bazându-se pe capacitatea lui Constantin Titel Petrescu de a se desprinde de comuniști, dar și pe schimbarea cursului politic al lui Tătărescu. Ministrul de externe a încercat, într-adevăr, să exploateze momentul, dar nu în sensul dorit de opoziție, ci în acela al realizării unui compromis între suveran și Cabinet. Aflat în vizită la Moscova, Tătărescu îi sugera, la 10 septembrie, lui Andrei Ianuarevici Vișinski ca Stalin să transmită un mesaj personal verbal către Mihai pentru depășirea impasului⁷, dar soluția n-a fost agreată la Kremlin. Întors în țară, Tătărescu va vorbi în ședința Consiliului de miniștri din 15 septembrie despre anumite condiții în

³ George C. Hering Jr., *Aid to Russia 1941-1946. Strategy, Diplomacy, the Origin of the Cold War*, New York, 1973.

⁴ "Departament of State Bulletin", *The Berlin Conference. Report of the President to the Nation*, 5 august 1945. Citit la radio la 9 august 1945, ora 10 p. m.

⁵ Nu ne ocupăm aici de acest eveniment. Pentru detalii vezi Gheorghe Onișoru, *The State Department and the "Royal Strike"*, "Romanian Civilization", vol. VII, number 1, Spring 1998, p. 37-46.

⁶ Cf. Nicolae Baciuc, *Agonia României*, München, 1987, p. 165.

⁷ *România. Viața politică în documente. 1945*, (coord. Ioan Scurtu), București, 1994, p. 358-359.

vederea rămânerii în executiv, între acestea amintind intrarea în legalitate și consfătuiri reciproce⁸.

Pe acest fond tensionat de pe scena politică românească s-a derulat, între 11 septembrie și 3 octombrie, Conferința miniștrilor de externe de la Londra. Ședința de deschidere s-a desfășurat la Lancaster House în după amiaza zilei de 11 septembrie, cele cinci delegații fiind conduse de James Byrnes, Viaceslav Molotov, Georges Bidault, Wan Shih Cheh și Ernest Bevin⁹.

Inițial, Bevin, cel care prezida întrunirea, a pus în discuție o agendă în 12 puncte. Pregătirea tratatelor de pace cu România, Bulgaria și Ungaria figura la cel de-al doilea, aici intrând, la propunerea lui Molotov, și cazul Finlandei care ocupase inițial poziția următoare. De asemenea, Statele Unite propuseseră o discuție asupra situației politice din România (punctul 10) dar s-a renunțat la idee¹⁰.

A doua zi, 12 septembrie, delegația sovietică a înaintat patru propuneri în legătură cu tratatul de pace cu România. Între acestea menționăm ideea includerii unui articol care să asigure transferul întregii Transilvanii către România, precum și susținerea intrării în Organizația Națiunilor Unite¹¹. De asemenea, într-o conversație cu James Byrnes, Viaceslav Molotov a cerut recunoașterea guvernului Groza. Admițând că "a ajutat" la formarea lui, ministrul de externe sovietic a ținut să sublinieze că în România și Bulgaria reorganizarea cabinetelor va fi posibilă abia după alegeri. Obiecția lui Byrnes, că nu poate fi recunoscut un guvern format în virtutea unui ultimatum de două ore și jumătate dat de Vișinski, n-a avut așadar efect¹².

Date fiind divergențele dintre cele două mari puteri, la 19 septembrie delegația americană a înaintat propriile sugestii în legătură cu pregătirea tratatului de pace cu România. La baza lor stătea ideea că Statele Unite nu erau dispuse să negocieze cu un guvern nereprezentativ.

⁸ *Ibidem*, p. 352-355.

⁹ Pe lângă miniștrii de externe, în delegațiile oficiale mai intrau: Ronald I. Campbell, Archibald Clark Kerr, Alfred Duff Cooper (Marea Britanie), Benjamin V. Cohen, James C. Dunn, John Foster Dulles, Charles E. Bohlen (Statele Unite), Fedor Tarasevici Gusev, Kiril Vasilevici Novikov, Serghei Alexandrovici Golunski, Vladimir Nicolaevici Pavlov (Uniunea Sovietică), Maurice Couve de Murville, René Massigli, Jacques Fouques-Duparc (Franța), Wellington Koo, Victor Hoo, Hellington K. Tong, Yang Yun-chu (China); *F.R.U.S. 1945 General: Political and Economic Matters*, Washington, 1967, vol.II, p.112, n. 42.

¹⁰ *Ibidem*, f. 116-117.

¹¹ *Ibidem*, f. 150-151.

¹² Vezi James F. Byrnes, *Speaking Frankly*, New York, 1947, p. 52 și N. Baci, *op.cit.*, p.180.

În privința aspectelor teritoriale, diferența față de Moscova apărea în cazul frontierei româno-ungare, specificându-se că Transilvania sau "cea mai mare parte" a ei vor aparține României după examinarea pretențiilor exprimate de cele două state¹³.

Problema României a captat interesul din nou la ședința din 21 septembrie, prezidată de Georges Bidault. Din păcate, totul s-a rezumat la un lung dialog în contradictoriu între Byrnes și Molotov, fiecare păstrându-și pozițiile cunoscute¹⁴. Nici la întâlnirea din după amiaza aceleasi zile - desfășurată sub conducerea lui Bevin - nu s-a ajuns la un acord în privința României, totul limitându-se la un schimb de vederi¹⁵.

Totuși, Bucureștiul a reținut iarăși atenția participanților cu prilejul discutării situației cabinetelor din statele balcanice. Ministrul englez de externe s-a asociat punctului de vedere american susținând că guvernul Groza nu era capabil să organizeze alegeri libere. Bevin se întreba retoric dacă Uniunea Sovietică dorea la București un guvern prieten (conform declarației lui Molotov) sau unul aservit doar Moscovei. La rândul său, exprimând poziția Quai d'Orsay-ului, Georges Bidault arăta că important este ca să fie ținute alegeri cu adevărat corecte și ca Declarația de la Yalta să fie aplicată. Din nou, Molotov nu a cedat nici un pas¹⁶.

Astfel, Conferința de la Londra a eșuat în încercarea de a coordona acțiunile marilor puteri în România, contribuind la adâncirea crizei politice de la București. Dacă pe parcursul summit-ului se zvonea că Uniunea Sovietică era gata să sprijine o formulă guvernamentală prezidată de Lucrețiu Pătrășcanu, Gheorghe Tătărescu sau chiar dr. Nicolae Lupu, la finalul său Burton Berry se vedea nevoit să atenționeze Washingtonul că Groza câștiga capital politic în fața inabilității anglo-americanilor de a-l schimba¹⁷.

Președintele american a încercat, la 12 octombrie, să-i trimită un mesaj personal lui Stalin prin intermediul ambasadorului său la Moscova, W. Averell Hariman¹⁸, însă Generalissimul lipsea din Capitală. Rămânea, așadar, în sarcina Conferinței de la Moscova deblocarea crizei de la București. Aceasta se va dovedi una acută, marcată atât de

¹³ *F.R.U.S. 1945. General*, vol. II, p. 266.

¹⁴ *Ibidem*, p. 288-298.

¹⁵ *Ibidem*, p. 298.

¹⁶ *Ibidem*, p. 300-307.

¹⁷ Paul D. Quinlan, *Clash over Romania, British and American Policies towards Romania: 1938-1947*, Los Angeles, 1977, p.148. Vezi și Henry L. Roberts, *Rumania. Political Problems of an Agrarian State*, Archon Books, 1969, p. 302.

¹⁸ Vezi textul în *F.R.U.S. 1945 General*, vol. II, p. 562-563.

evenimente importante pentru partide (în primul rând notăm Conferința Națională a Partidului Comunist, care a avut rolul unui adevărat congres după două decenii de ilegalitate, dar și Conferința Generală a Partidului Social Democrat din 1-2 decembrie, la care Titel Petrescu a reușit momentan asigurarea unei oarecari independențe față de comuniști)¹⁹, cât, mai ales, de marea manifestație și incidentele care i-au urmat din 8 noiembrie. Discutând cu reprezentantul american din Comisia Aliată (Sovietică) de Control din România, generalul Cortlandt van R. Schuyler, la 12 noiembrie, președintele Partidului Național Țărănesc, Iuliu Maniu, avea să constate că nu există prea multe motive de optimism²⁰, exceptând apropiata misiune a lui Mark Ethridge.

Grație eforturilor lui Ethridge, președintele Truman și diplomația americană s-au convins o dată în plus de teroarea politică din România²¹, de faptul că țara era condusă de un guvern cu adevărat nereprezentativ și tot mai impopular. Rămânea ca, în capitala Uniunii Sovietice, James Byrnes să-i convingă pe Stalin și Molotov de aceste realități.

Conferința de la Moscova ce reunea doar miniștrii de externe din Statele Unite, Marea Britanie și Uniunea Sovietică, și-a deschis lucrările la 16 decembrie. Principalii protagoniști, Molotov și Byrnes, se bazau pe echipe redutabile: Vișinski, Gușev, Malik (ambasadorul sovietic la Tokio), Țarapkin și interpretul Pavlov, respectiv Harriman, Cohen, Conant (prezidentul Universității Harvard), Matthews și Bohlen. Cât despre englezi, Bevin eras secondat de Cadogan, Clark Kerr, Campbell, Bennett și interpretul Mc Afee²². După cum au convenit cei trei miniștri de externe agenda s-a rezumat la șase puncte, între acestea (punctul 5) figurând condițiile în care vor fi recunoscute guvernele aflate la conducerea României și Bulgariei²³.

Pentru acomodarea punctelor de vedere ale Statelor Unite și Uniunii Sovietice, delegația americană a propus o întâlnire bilaterală care a avut loc la 18 decembrie. Printre problemele ridicate s-a numărat, în primul rând, raportul Ethridge asupra situației din România și Bulgaria. James Byrnes - făcând un scurt istoric al problemei - a înaintat un

¹⁹ Pe larg, Gheorghe Onișoru, *Alianțe și confruntări între partidele politice din România (1944-1947)*, București, 1996, p. 118-121 și 130-131.

²⁰ Vezi nota Serviciului Special de Informații din 13 noiembrie 1945, ASB, fond Maniu, dosar 9, f. 190.

²¹ Cf. *Report on Political Situation in Romania. Background*, semnat de Mark Ethridge și trimis Departamentului de Stat la 7 decembrie, Bayerische Staatsbibliothek München, Department of State, Internal Affairs of Romania, decimal file 871, film R 87/51, Rolle 2.

²² *F.R. U.S. 1945 General*, vol. II, p. 610-611.

²³ *Ibidem*, p. 617.

exemplar al documentului lui Molotov, exprimându-și încrederea că după studierea lui poziția Uniunii Sovietice se va modifica²⁴. La întâlnirea în plen din după amiaza aceleași zile, delegația americană a făcut cunoscute sugestiile sale privind procedura de urmat în cazul României. În esență se propunea:

1. Cei trei aliați să răspundă la scrisoarea regelui Mihai din 21 august.
2. Suveranul să fie asigurat că aliații, prin reprezentanții lor la București, îl vor sfătui astfel încât România să poată semna tratatul de pace și să fie admisă între Națiunile Unite.
3. Lăsând pe seama reprezentanților diplomați de la București discutarea chestiunilor de amănunt, să se cadă de acord asupra următoarelor linii generale:
 - a) reorganizarea guvernului român prin includerea unor membri cu adevărat reprezentativi ai Partidului Național Țărănesc și Partidului Național Liberal, fără ca aceștia să fie mod obligatoriu Iuliu Maniu, Dinu Brătianu sau dr. Nicolae Lupu;
 - b) guvernul astfel reorganizat să-și asume responsabilitatea de a ține alegeri libere și corecte;
 - c) proclamarea unei amnistii generale, inclusiv eliberarea deținuților politici de după 23 august 1944;
 - d) Statele Unite urmau să recunoască noul guvern²⁵.

Memorandumul american a fost luat în discuție la ședința din 22 decembrie. La remarcă lui Molotov că propunerile nu erau acceptabile pentru partea sovietică accentuând faptul că în Bulgaria avuseseră loc alegeri libere la care s-a exprimat masiv voința populației, deci că poporul și-a spus clar opțiunea - Byrnes l-a rugat să prezinte varianta Kremlinului. Fără a răspunde la provocare, Molotov a ținut să sublinieze că în România regele Mihai a rupt relațiile cu guvernul datorită încurajărilor primite din Apus, ceea ce a condus la tensionarea situației, la amânarea alegerilor și chiar la erodarea poziției monarhului. Aceeași eschivă din partea șefului statului diplomației sovietice s-a produs și în privința raportului Ethridge, el întrebându-se de ce ziaristul american nu a fost trimis în Grecia, acolo unde situația era mult mai dificilă. La insistențele lui Byrnes, Molotov a precizat totuși că în cazul României sarcina comună trebuie să fie facilitarea desfășurării de alegeri libere și sfătuirea regelui și a guvernului în această direcție. Cât despre raportul Ethridge, se aprecia că el nu făcea decât să repete poziția Departamentului de Stat, deci el și-ar fi putut la fel de bine redacta

²⁴ *Ibidem*, p. 643-647.

²⁵ *Ibidem*, p. 701-702.

memoriul și renunțând la călătorie. Cu toată opoziția părții rusești, James Byrnes a insistat ca un număr de reprezentanți ai Partidului Național Liberal și Partidului Național Țărănesc să fie incluși în guvernul Groza. Molotov și Vișinski au susținut că nu mai era nevoie, aducând în discuție numele lui Gheorghe Tătărescu și Mihail Ralea²⁶. Astfel, tratativele nu au condus la depășirea punctului mort în care se intrase în cheștiunea situației politice din România.

Întrucât cheștiunea nu putea fi amânată la nesfârșit, la 23 decembrie, Stalin însuși a propus secretarului de stat american un aparent compromis, în fapt o capcană în care Byrnes a căzut inexplicabil de ușor. Concret, era vorba despre o pură operațiune de cosmetizare, Groza urmând a coopta în echipa sa câte un reprezentant al Partidului Național Țărănesc și Național Liberal, cu condiția ca aceștia să nu fie Maniu, Brătianu sau dr. Lupu²⁷.

Pe baza înțelegerii amintite, la 24 decembrie, atât Statele Unite, cât și Uniunea Sovietică, au depus câte un Memorandum privind soluționarea crizei politice din România, cele două documente fiind, în linii generale apropiate²⁸.

Americanii propuneau ca regelui Mihai să i se acorde sprijinul cerut în scrisoarea din 21 august, astfel ca guvernul să fie reorganizat prin includerea unor membri reprezentativi ai Partidului Național Țărănesc și Partidului Național Liberal, el asumându-și apoi sarcina de a ține alegeri libere și de a asigura libertăți democratice. Pentru aceasta o comisie formată din Andrei Ianuarevici Vișinski, W. Averell Harriman și Archibald Clark Kerr trebuind să se deplaseze la București, în cel mai scurt timp Statele Unite și Marea Britanie având a proceda la recunoașterea noului Cabinet. Partea sovietică introducea, printre altele, o nuanță importantă: "Regele să fie sfătuit ca în componența guvernului român să fie incluși în plus *unu-doi reprezentanți* (subl. n.) loiali, în raportul cu prezentul guvern din grupările Partidului Național Țărănesc și Partidului Național Liberal (excluzându-i pe Maniu, Brătianu și dr. Lupu), care nu sunt membri în guvernul actual"²⁹. Prin acest compromis acceptat de partea sovietică, americanii și engezii primeau o recompensă platonice, realitățile românești rămânând pe aceleași coordonate.

Decizia finală s-a luat la 25 decembrie. Molotov, Byrnes și Bevin s-au limitat de această dată la cheștiuni de formă³⁰, fondul problemei fiind

²⁶ *Ibidem*, p. 727-734.

²⁷ N. Baci, *op.cit.*, p. 181.

²⁸ *F.R.U.S. 1945. General*, vol. II, p. 770 și 773.

²⁹ *Ibidem*, p. 773.

³⁰ *Ibidem*, p. 773.

rezolvat în favoarea Uniunii Sovietice. Eșecul diplomatic al americanilor la Conferința de Moscova în privința chestiunii "grevei regale" a fost acut resimțit de forțele democratice din România în frunte cu regele Mihai care, de acum înainte, a fost nevoit să dea dovadă de mult tact în raporturile cu forțele de stânga din țară agreate de Kremlin.

Comunicatul oficial³¹ a dezamăgit până și misiunea americană de la București. La 27 decembrie, generalul Schuyler nota în *Jurnal* că atât el, cât și Berry, erau cu adevărat decepționați³², considerând că se află în fața unei cedări definitive în fața sovieticilor. Sentimente diferite trăia guvernul, așa cum relevă și stenograma ședinței de cabinet din 31 decembrie³³. Petru Groza, referindu-se la rezultatele Conferinței, declara : "Noi o primim, noi suntem perfect de acord cu această decizie. Noi trebuie să fim satisfăcuți de acest mare succes cu care încheiem anul care pleacă acum 1945". La rândul său, ministrul de externe Gheorghe Tătărescu supralicita: "Efectiv, Conferința de la Moscova constituie un triumf - cuvântul nu este prea tare al politicii sovietice pe plan internațional și un triumf al politicii românești pe plan național... Ceea ce se urmărea de către cercurile răuvoitoare viitorului patriei noastre a suferit, prin hotărârile luate la Moscova de reprezentanții celor trei Mari, un eșec lamentabil. Prin acordul pe care, fără îndoială, vom trebui să-l aplicăm în primele zile ce urmează, noi vom consfinți politica dusă de guvernul Groza de la 6 martie și până astăzi".

Așa cum s-a decis la Moscova, o comisie tripartită formată din A. I. Vișinski și ambasadorii american și englez la Moscova, W.A. Harriman și A. Clark Kerr, s-a deplasat la București, sosind aici cu un tren special în ultima zi a anului 1945. Cei trei au fost primiți chiar la 1 ianuarie de regele Mihai, apoi de primul ministru și ceilalți șefi de partide, în scurt timp îndeplinindu-și mandatul³⁴.

Se încheia astfel o etapă tensionată de aproape o jumătate de an în urma căreia regele Mihai și opoziția democratică au obținut o victorie formală prin includerea lui Emil Hațieganu (Partidul Național Țărănesc) și Mihail Romniceanu (Partidul Național Liberal) în guvern, dar adevărații învingători erau comuniștii de la Moscova și București. Preocupate de necesitatea încheierii tratatelor de pace, Statele Unite și Marea Britanie au fost nevoite, o dată în plus, să facă importante concesii lui Stalin în privința României.

³¹ "Ultima Oră", 29 decembrie 1945.

³² C.V.R.Schuyler, *Misiune dificilă. Jurnal (28 ianuarie 1945 - 20 septembrie 1946)*, București, 1997, p. 274.

³³ ASB, fond Președinția Consiliului de Miniștri, stenograme, dosar 12/1945, f. 4-30.

³⁴ Vezi Gheorghe Onișoru, *op.cit.*, p. 224-225.

Privită în ansamblu, criza română a ocupat un spațiu important atât la Londra, cât și la Moscova. În prim plan s-a aflat chestiunea crizei constituționale intervenită prin ruperea legăturilor dintre rege și guvern. Aceasta avea să-și găsească soluția abia la Moscova, după ce la Londra eșecul fusese total. În plus, întâlnirea de la Lancaster House a făcut cunoscută opțiunea marilor puteri în privința graniței de vest a României, capitol la care trebuie subliniat sprijinul ferm acordat de Uniunea Sovietică guvernului Groza³⁵. După alegerile de la 19 noiembrie 1946 și, mai ales, după semnarea Tratatului de pace de la Paris, la 10 februarie 1947, Stalin și comuniștii români vor renunța la orice diplomatie trecând în forță la înlăturarea regimului democratic.

LA ROUMANIE AUX CONFERENCES DES MINISTRES DES AFFAIRES ETRANGERES DE LONDRES ET DE MOSCOU DE 1945

RÉSUMÉ

Pendant l'été 1945 la Roumanie a été le témoin d'une crise constitutionnelle, déclenchée par la rupture des relations entre le Roi et le gouvernement de Petru Groza, dans les conditions où le souverain représentait aussi le pouvoir législatif en absence d'un Parlement. Tenant compte de la position géo-politique de la Roumanie, l'occupation, *de facto*, du pays par les troupes soviétiques, la crise de la Roumanie a préoccupé les grands pouvoirs, tout en occupant une place importante dans les conférences des ministres des affaires étrangères de Londres et de Moscou. La solution finale adoptée dans la capitale de l'U.R.S.S. allait s'avérer une variante cosmétique, vu qu'il s'agissait, en fait, d'un succès de la diplomatie soviétique, face à l'Occident, à répercussions dans la continuation du processus de satellitisation de la Roumanie.

³⁵ Idem, *Uniunea Sovietică și România: de la 1944 la 1947*, în vol. *Romania and World War II*, ed. Kurt Treptow, Iași, 1996, p. 279-290.